

NIEUWE BEGINSLEN GEWOGEN

Een te weinig impopulair program

BOB GOUDZWAARD

Wanneer ik het nu voorgestelde nieuwe beginselprogram voor de PvdA vergelijk met het eerdere document 'De rode draden' van de commissie Witteveen, moet allereerst worden gezegd dat op diverse punten een wezenlijke vooruitgang is geboekt. Mijn oorspronkelijke bezwaar dat het program rammelt en zelfs hier en daar inconsistent is, is nu verdwenen. Er is ook meer oog voor de samenhang van beleidsproblemen gekomen, en de zorg voor het milieu is zeker niet langer een onderbedeeld element. Maar in welk raamwerk staan al die wijzigingen? Mijns inziens zijn het niet alleen verbeterde formuleringen die tot deze veranderingen hebben geleid; ook heeft naar mijn indruk een zekere koerswijziging plaats gevonden in het achterliggende wereldbeeld.

Het is natuurlijk een kwestie van gradaties, maar in het algemeen kan worden gezegd dat bepaalde accenten in het concept van de commissie-Witteveen nog vrij duidelijk herinnerden aan de klassiek democratisch-socialistische visie op de samenleving als een min of meer mechanisch te besturen en te ordenen geheel. Zodat wanneer je in de economie ingrijpt, je dat doet door gebruikmaking van een combinatie van markt- en planmechanismen, en die beide dan nog ondersteund door de noodzakelijke democratische 'mechanismen'. In de huidige voorstellen hebben echter al die 'mechanische' componenten althans gedeeltelijk moeten terugwijken voor het accent op de meer organische trekken van de menselijke samenleving: op wat mensen en hun instituties persoonlijk en in overleg met elkaar kunnen verrichten en ook hebben te verrichten. Met nadruk wordt nu immers gesproken van de noodzaak van een 'verantwoordelijke' economie', waarin bedrijven door zelfregulering – een toch wel verrassende term – maatschappelijke verantwoordelijkheden op zich gaan nemen, en waarin maatschappelijke organisaties zo bij het beleid worden 'betrokken' dat een gezamenlijke verantwoordelijkheid ge-

stalte krijgt. Ook wordt gepleit voor een cultuur waarin machtsuitoefening ook gebonden is aan het afleggen van verantwoordelijkheid, terwijl de samenleving als geheel zoveel mo-

gelijk handelt in overeenstemming met het voorzorgsbeginsel, De klemtoon valt nu immers op de 'maakbaarheid van binnenuit', die letterlijk wordt omschreven 'als gevolg van een verantwoordelijkheid die mensen op zich nemen'.

Het zijn elementen, die op het eerste gezicht een zekere verwantschap vertonen met het christelijk-sociaal denken in protestantse en katholieke kring. Maar het lijkt juist en ook zuiverder hun oorsprong vooral in de hoek van de oecumene te zoeken. In de door de Wereldraad van Kerken sinds de tweede wereldoorlog ontwikkelde maatschappijvisie vinden we immers niet alleen de bakermat van het concept van een verantwoordelijke maatschappij (*the responsible society*), maar ook dat van beginselen als participatie en voorzorg binnen een duurzame economie (*participatory and sustainable society*). Daar ligt ook de oorsprong van de inmiddels klassiek geworden stelregel dat 'degenen die macht hebben verantwoording verschuldigd zijn aan al degenen die van hun macht afhankelijk zijn' (Amsterdam 1948). Het concept-program citeert dan ook terecht Tawney, een vooraanstaand oecumenisch christen-socialist uit het midden van de vorige eeuw, en tegelijkertijd een groot criticus van de *The acquisitive society*, de gretige, louter op verkrijging gerichte samenleving.

In de lijn van deze herziening van beginselen past trouwens ook uitstekend een (weliswaar impliciet gehouden) pleidooi voor het poldermodel. Wat toch wel opmerkelijk is: ondanks de prachtige betogen van Wim Kok in het buitenland kan immers dit model historisch gezien moeilijk tot de typische erfenis van het klassieke democratisch-socialisme worden gerekend. Maar het lijkt in dit program nu toch in zekere zin achteraf een vorm van 'dekking' mee te krijgen.

Maar wie a zegt, moet ook b zeggen, althans voor wat de algemene beleidsprincipes betreft. Het is bijvoorbeeld allerminst toevallig, dat de oecumenische beweging met haar accenten op gerechtigheid, duurzaamheid, participatie en voorzorg inmiddels is uitgekomen bij een vrij scherpe kritiek op de hedendaagse stijl van globalisering, en daarbij ook op de verzelfstandiging van het economisch expansie-streven van met name de rijke westerse landen. Er is immers een vervelende maar tegelijkertijd onloochenbare samenhang te bespeuren tussen verrijking en verarming in de huidige wereldeconomie, en ze dragen beide op hun beurt bij tot een overbelasting van het natuurlijk milieu en daarmee tot een vermindering van de overlevingsmogelijkheden van de komende generaties. Maar wat mij nu in dit nieuwe concept-program treft, is dat op al die punten de risico's wel worden genoemd of althans aangestipt, maar dat er een grote – mijns inziens te grote – terughoudendheid bestaat in het trekken van de noodzakelijke lijnen naar wat het toekomstige beleid zou moeten bepalen of althans initiëren. Een paar voorbeelden ter illustratie:

Migratie op grote schaal, zo stelt het concept-program, moet je niet allereerst beperken maar voorkomen. Het is goed dat dit zo hardop wordt geconstateerd, dat is iets om blij mee te zijn. Maar is de beleidsconsequentie dan niet dat rijke landen, zoals Nederland, de kunst van het delen met de armste landen nu eens daadwerkelijk moeten gaan leren? Dat zou in toekomstige verkiezingsprogramma's bijvoorbeeld de lijn kunnen openen naar het pleidooi voor een zodanige wijziging van de internationale monetaire orde, dat daarin aan de armste landen een rechtstreeks aandeel in de wereld-geldschepping wordt gegund – iets wat het probleem van hun nog steeds groeiende schuldenlasten immers aanmerkelijk zou kunnen verlichten.

Voortreffelijk, en ik meen dat woord oprecht, wordt in het concept-program positie gekozen tegen een economisering van het wereldbeeld 'waardoor het geld de maat van de dingen is'. Ook wordt fijnzinnig opgemerkt dat verdrukking van mensen ook door commercialisering kan ontstaan. Maar het lijkt net, alsof deze ontwikkelingen door de opstellers van het concept-program ofwel als een onvermijdelijke gang van zaken wordt gezien – vanzelfsprekend in een 'wereldomvattende economie' – of alleen als een keuzemoment dat voor afzonderlijke mensen geldt. Waar blijven in deze tijd, zo zou je je kunnen afvragen, op dit punt de hoofdlijnen van een eigen

cultuurpolitiek van de PvdA? Moeten ook en juist vanuit het beleid, nationaal maar zeker ook Europees, niet tegen-impulsen tegen deze tendensen worden ontwikkeld? Het zou in het eerstvolgende verkiezingsprogramma bij voorbeeld kunnen leiden tot voorstellen ten aanzien van de wetgeving op reclame-uitingen en ten aanzien van oneigenlijke vormen van (bedrijfs)sponsoring.

Een laatste voorbeeld: de ecologische opgave. Ook deze opgave is beter onder woorden gebracht. Er staat nu te lezen, dat bij een gebleken onmogelijkheid van de afstemming van economische en ecologische doelstellingen, sociaal-democraten 'het langetermijnperspectief van duurzame ontwikkeling voorop stellen' (3.38). Dat is helder. Zelfs wordt er op gezinspeeld, dat 'een vermindering van de milieudruk nauwelijks voorstelbaar is... bij voortzetting van de materiële groei'. Maar wanneer dat zo is, zo kun je je afvragen, is het dan niet een kwestie van eerlijkheid, ook naar de eigen partijgangers toe, tevens te zeggen (en hen er dus op voor te bereiden) dat dit consequenties kan gaan hebben voor de ontwikkeling van hun materiële levenspeil?

En voor wat de beleidsprincipes betreft, openlijk te verklaren dat het station simpelweg gepasseerd is, waarin door de overheid een volledige medewerking kon worden toegezegd aan een verdere collectieve uitloop van het besteedbaar inkomen? Ook de profilering van de PvdA naar zowel vvd als cda zou met zo'n uitspraak gediend zijn.

Al met al heb ik geruime tijd zitten zoeken naar een echt impopulaire zin of uitspraak in dit program, maar ik heb ze tot mijn spijt niet gevonden. Ik zeg 'tot mijn spijt', niet omdat impopulariteit per se zou moeten, maar omdat het behoud van een duurzame samenleving in deze tijd toch ook een zekere kentering vergt in de instelling van mensen, en ook een systematisch vergrote voorzorg in alle uithoeken van het beleid – en dat is toch net weer een andere invalshoek dan die van bijvoorbeeld Kalma en Hajer. Het concept-program zit soms wel dicht tegen hardere uitspraken van dat soort aan, maar dan schrikt men kennelijk toch net weer voor de consequenties terug. Dit concept-program, zoals het er nu ligt, is mijns inziens dan ook te begripsvol op die punten waar het voor alles moedig had moeten zijn.

BOB GOUDZWAARD

Emeritus hoogleraar economie aan de vU;

Oud-voorzitter van de programcommissie 'Niet bij brood alleen' van het cda